

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова

(повне найменування вищого навчального закладу)

Факультет психології та соціальної роботи

(повне найменування інституту/факультету)

Кафедра загальної психології та психології розвитку особистості

(повна назва кафедри)

Дипломна робота

на здобуття ступеня вищої освіти «магістр»

на тему: «Особливості адаптивності особистості»»

«The adaptability features of the personality»

Виконала: студентка заочної форми навчання
спеціальності 053 Психологія

Богданова Оксана Леонідівна

Керівник: к.психол.н., доц. Артюхіна Н. В. _____

Рецензент: к.психол.н., доц. Колот С.О. _____

Рекомендовано до захисту:

Протокол засідання кафедри

№ 4 від 26.11.2020р.

Захищено на засіданні ЕК № _____

протокол № _____ від _____ 2020 р.

Оцінка

_____/_____/_____
(за національною шкалою/шкалою ECTS/ бали)

Завідувач кафедри

Голова ЕК

Кіреєва З. О.

(підпис)

(підпис)

Псядло Е. М.

Одеса – 2020

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ АДАПТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	7
1.1. Поняття про адаптивні особливості особистості в психологічній літературі	7
1.2.Формування адаптивних особливостей особистості в онтогенезі.....	12
1.3.Психологічні особливості юнацького віку.....	17
1.4. Причини й наслідки порушень адаптивних особливостей особистості в юнацькому віці.....	22
Висновки до першого розділу.....	24
РОЗДІЛ2. ОРГАНІЗАЦІЯ І МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ.....	27
2.1. Обґрунтування обраних методик.....	29
2.2. Опис процедури дослідження.....	42
Висновки до другого розділу.....	42
РОЗДІЛ3. ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ АДАПТИВНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ.....	45
3.1. Дослідження особистісних рис за допомогою тесту Ямпольського	45
3.2. Дослідження копіngo-поведінкових стратегій за допомогою методики І.Г. Сизової та С.І. Филипченкової	52
3.3. Дослідження стресостійкості за допомогою тесту перцептивної оцінки стресостійкості	56
3.4. Дослідження рівня самооцінки за допомогою методики «Самооцінка психологічної адаптивності».....	57
3.5. Дослідження адаптивності за допомогою методики А.Г. Маклакова і С.В. Чермянина.	58
3.6. Дослідження актуальності базових потреб за допомогою методики «Ієрархії потреб» за модифікацією І.А. Акиндинової.....	61
3.7. Дослідження рівня самооцінки за допомогою методики Н.М. Пейсахова.....	62
3.8. Математико-статистичний аналіз взаємозв'язку між адаптивними особливостями особистості юнацького віку.....	64
Висновки до третього розділу.....	78
ВИСНОВКИ.....	80
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	84

ВСТУП

Актуальність роботи В сучасних умовах динамічного розвитку суспільства проблема психологічної адаптації набуває релевантності. В наш час більше фахівців з психологічної науки розглядають історію формування поняття «адаптивності особистості» в контексті загальної, соціальної та педагогічної психології, а також психології особистості, розвитку та праці. Саннікова О.П. та Кузнєцова О.В. відмічають недостатність вивченості адаптивності як складної інтегральної властивості особистості, психологічного феномена.

Реалії сучасного життя такі, що людина із самого раннього дитинства стикається з екстремальними для неї умовами середовища. У зв'язку з цим одним з важливих завдань сучасної психологічної науки є дослідження закономірностей розвитку адаптаційних можливостей людини, що дасть змогу визначити психологічний інструментарій для плідної роботи практичних психологів щодо розвитку адаптивних можливостей і підвищення резистентності психіки особистості до впливу несприятливих психологічних чинників. На сьогоднішній день в літературі накопичено значний досвід в галузі вивчення адаптаційних можливостей особистості. Дослідженням цієї проблематики займалися К. А. Абульханова-Славская, В. І. Гарбузов, А. Г. Маклаков, С. Ю. Добряк, Л. В. Загорська, С. Т. Посохова, Н. Л. Коновалова, АА Налчаджян, С . А. Пакуліна, В. А. Петровський, АА Реан, Г. Сельє, А. Е. Суріна і інші вчені.

Особливо важливою вважаємо проблему дослідження особистості у юнацькому віці, згідно з вікової періодизації Е. Еріксона. Саме в цьому віці відбувається розвиток мотиваційної сфери особистості, пов'язаний з особистісним та професійним самовизначення, відмежуванням від батьківської сім'ї, пошуком партнера, побудовою життєвих цінностей, підвищенням рівня самоусвідомлення та рефлексії.

Аналіз психологічної літератури вказує на те, що юність є важливим етапом у житті людини, в ході якого відбувається особистісне та життєве самовизначення (Б. Ананьєв, Л. Божович, Є. Головаха, І. Кулагіна, І. Кон, М. Фельдштейн та ін.). Загалом, у рамках певних психологічних підходів, юнацький вік досліджували Л. Коул, Дж. Холл, Е. Кречмер, Е. Йенш, К. Конрад, А. Гезелл, К. Левін, З. Фрейд, А. Фрейд, Е. Еріксон, Е. Шпрангер, Р. Хавігхерст та радянські дослідники В. Ю. Кулагіна, В. С. Мухіна та ін. У працях Л. С. Виготського, Д. Б. Ельконіна, І. С. Кона, Г. С. Костюка Д. Й. Фельдштейна та ін. представлено особливості вікового розвитку особистості в юнацькому віці, особливості соціальної ситуації розвитку, новоутворення, а також взаємодії юнака з оточуючими людьми. Інтерес дослідників зосереджувався також на проблемі соціалізації, її чинників та складових (О. П. Белінська, А. С. Волович, Є. І. Головаха, О. М. Дубовська, І. А. Дьоміна, І. А. Милославова, Б. Д. Паригін, Л. Пулккінен, Л. М. Растова, Л. К. Синцова, Л. Л. Шпак та ін.), а також на доведенні того факту, що соціальне існування має визначальний вплив на характер, на специфічні особливості перебігу та результативність адаптивних дій людини. Разом з тим залишилася малодослідженою проблема розбіжжя в адаптивності між студентами гуманітарних і точних наук. Саме цій проблемі присвячене наше дослідження.

Мета дослідження відображається у теоретичному визначенні та емпіричному визначенні адаптивних особливостей особистості. Для досягнення поставленої мети, досліджуються визначенні наступні **задачі**:

1. Здійснити загальнопсихологічний аналіз наукової літератури з питань особливостей адаптивності особистості.
2. Емпірично дослідити емоційні, мотиваційно-вольові, когнітивні й поведінкові конструкції, які особистість юнацького віку актуалізує для адаптації до стресових життєвих ситуацій.
3. Виявити взаємозв'язок між показниками адаптивності особистості юнацького віку.

Об'єктом дослідження є особистісні характеристики респондентів гуманітарних і точних напрямків навчання.

Предметом дослідження є особливості адаптивності респондента юнацького віку.

Методи дослідження і база проведення емпіричної роботи. Для забезпечення об'єктивності та системності дослідження та з метою вирішення поставлених дослідницьких задач, у роботі була використана низка методів, а саме: теоретико-методологічний аналіз, систематизації та узагальнення психологічних даних за проблемою дослідження, психодіагностичні методи та методи математичної обробки даних. Базою проведення емпіричної роботи є ОНУ імені І.І. Мечнікова, перші та други курси студентів гуманітарних та точних наук. До психодіагностичного комплексу увійшли наступні методики:

1. «Психодіагностичний тест (ПДТ) В. Мельникова, Л. Ямпольського.
2. «Методика діагностики когнітивно-поведінкових стратегій подолання» І.Г. Сизової і С.І. Філіпченкової.
3. «Перцептивна оцінка типу стресостійкості» Н.П. Фетискин.
4. «Самооцінка психологічної адаптивності» Н.П. Фетискин.
5. «Багаторівневий особистісний опитник «Адаптивність» (БОО-АМ) А.Г. Маклакова і С.В. Чермянина.
6. «Ієрархія потреб» модифікація І.А. Акиндинової (ін. назви «Піраміда потреб», Методика актуальності основних потреб, «Парні порівняння»).
7. Тест «Самооцінка» (Н.М. Пейсахов).

Опис вибірки: емпіричну вибірку складають 50 осіб, різної статі та віку, з них 25 - дівчат, 25 – юнаків.

Практична значимість дослідження полягає у виявленні відмінностей адаптивності осіб 18-25 років, з урахуванням особистісних характеристик.

Структура і обсяг роботи: робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків. Основний зміст роботи викладено на 91 сторінках, дослідження містить 11 таблиць.

ВИСНОВКИ

1. На підставі проведеного теоретико – емпіричного дослідження особливостей адаптивності особистості можна зробити наступні висновки, щодо вирішення його основних завдань:

На сьогоднішній день в літературі накопичено значний досвід в галузі вивчення адаптаційних можливостей особистості. Дослідженням цієї проблематики займалися К. А. АбульхановаСлавская, В. І. Гарбузов, А. Г. Маклаков, С. Ю. Добряк, Л. В. Загорська, С. Т. Посохова, Н. Л. Коновалова, АА Налчаджян, С . А. Пакуліна, В. А. Петровський, АА Реан, Г. Сельє, А. Е. Суріна і інші вчені.

Психічна адаптація – це процес взаємодії особистості з середовищем, при якому особистість повинна враховувати особливості середовища й активно впливати на нього, щоб забезпечити задоволення своїх основних потреб і реалізацію значимих ланцюгів.

Адаптивна особистість - це індивід, що володіє здатністю до оптимальної реалізації власних внутрішніх можливостей і особистісного потенціалу при взаємодії з навколишнім середовищем, до підтримки постійності і збереженню стійкості особистості при різних умовах існування.

Універсальні проблеми адаптації (час, ієрархія, територіальність та ідентичність) розташовані у визначеному порядку, відповідають базисним психологічним потребам, особливо актуальним у певні періоди онтогенезу. Ці потреби досліджували в різний час А. Адлер, К.Хорні, Е. Еріксон, Е. Фромм, Е. Берн та їхні послідовники.

Адаптивні особливості особистості багато в чому залежать від навколишнього середовища, яке створює умови для формування особистості. Ступінь адаптивності особистості пов'язана з особливостями її вибору та постановки цілей, результатів та способів досягнення.

Неадаптивність відбувається тоді, коли прагнення та цілі особистості не відповідають вчинкам, засоби – з їх використанням, мотиви діяльності – з результатами. Вона нерідко викликається невідповідністю рівня домагання особистості її реальним можливостям, заниженою самооцінкою, відсутністю навичок спілкування, а також впливом афективних переживань, психотравм, стресів, екстремальних ситуацій тощо.

Аналіз юнацького (студентського) віку – одна з найбільш дискусійних проблем вікової психології. Терміни його початку і закінчення, психологічний зміст провідної діяльності, перелік новоутворень – всі ці аспекти неоднозначно трактуються вітчизняними і зарубіжними психологами. Єдність думок існує тільки в тому, що це період найбільш інтенсивного особистісного розвитку. Ф.Райс виділяє чотири типи субкультури коледжів. Дослідження пізнавальної діяльності студентів показують, що студентський вік – це пора найскладнішого структурування інтелекту, що дуже індивідуально і варіативно.

Розлади адаптації посилюються при наявності одного або більше стресів. Тяжкість стресу або стресів не завжди обумовлює тяжкість розладу адаптації. Особистісна організація і культурні або громадські норми і цінності вносять свій внесок в неадекватну реакцію на стрес.

Своєчасне визначення й розвиток адаптивних особливостей особистості може запобігти розвитку психологічних відхилень.

2. Емпіричне дослідження емоційних, мотиваційно-вольових, когнітивних та поведінкових конструкцій, які особистість юнацького віку актуалізує для адаптації до стресових життєвих ситуацій, показало наступне: згідно віковій періодизації Е.Еріксона, респонденти відносяться до 5-ої стадії, яка називається «юність» і триває від 11 до 20 років. Ця стадія вважається найважливішим періодом в психосоціальному розвитку людини. Підліток стикається з новими соціальними ролями і пов'язаними з ними вимогами.

Підлітки оцінюють світ і ставлення до нього. Вони розмірковують про ідеальну сім'ю, релігії, суспільний устрій світу. Психологічні зміни проявляються як внутрішня боротьба між прагненням до незалежності, з одного боку, і бажанням зберегти залежність від тих людей, які про тебе піклуються, бажанням бути вільним від відповідальності за те, що ти доросла людина, - з іншого. Спостерігаються руйнування строгості в одязі і поведінці. Різкі соціальні зміни, незадоволеність загальноприйнятими цінностями розглядається як фактор, який заважає розвитку ідентичності, сприяючи виникненню почуття невизначеності і нездатності вибрати кар'єру або продовжити освіту. Для виявлення вищезазначених змін та процесу «проходження» юнацької стадії, ми використали сім методик, а саме: «Психодіагностичний тест ПДТ» В. Мельнікова і Л. Ямпольського, який, в оригіналі, описує психологічний портрет людини, має так звані полюсні або крайні значення за шкалами; «методику діагностики когнітивно-поведінкових стратегій подолання» І.Г. Сизової і С.І. Філіпченкової, яка використовується для діагностики особливостей поведінки респондентів віком від 16 років; методика «Перцептивна оцінка типу стресостійкості» Н.П. Фетискіна; багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" (МЛО-АМ) розроблений А.Г.Маклаковим і С.В.Чермяніним; методика «самооцінка психологічної адаптивності» Н.П. Фетискіна; тест «Самооцінка» (Н.М. Пейсахова та методику «Ієрархія потреб особистості» у модифікації І.А. Акиндинової.

3. Для виявлення взаємозв'язку між адаптивними особливостями особистості в юнацькому віці ми використали кореляційний аналіз між шістьма методиками за Спірменом. Було виявлено 50 кореляційних зв'язків, серед них 38 – позитивних та 12 – негативних.

Позитивний кореляційний зв'язок ми виявили між усіма методиками та усіма шкалами з різними показниками, а негативний виявляється лише між

трьома методиками, серед яких методика «Діагностики когнітивно-поведінкових стратегій», методика «МЛО Адаптивність» та методика «Ієрархія потреб особистості»

Таким чином, усі завдання дослідження було вирішено, а його мета досягнена.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. «Багаторівневий особистісний опитник «Адаптивність» (БОО-АМ) А.Г. Маклакова і С.В. Чермянина [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
https://docs.google.com/document/d/1zlBzUWstJZRg4sZSN7S4PzQtv9fV9KtPAP_S82Ber2sc/edit
2. «Методика діагностики когнітивно-поведінкових стратегій подолання» І.Г. Сизової і С.І. Філіпченкової [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://docs.google.com/document/d/1m3IYtFzhzDoMXCh0rNYh6FHSqNGkn9IuBBUPpaxus04/edit>
3. «Психодіагностичний тест (ПДТ) В. Мельникова, Л. Ямпольського [Електронний ресурс]. – Режим доступу:
<https://docs.google.com/document/d/1ZctHoeqSdsGYcWf-oiTUPwAgVyuiHXXKbfhvWJSadrM/edit>
4. Агапов В.С. Критерії емпіричного вивчення Я-концепції // <http://psi.lib.ru/statyi/sbornik/kixyk1.htm>.
5. Агеев В. В. Міжгрупове взаємодія: соціально-психологічні проблеми. М., МГУ, 1990.
6. Адлер А. Зрозуміти природу людини. / Пер. Е.А. Ципін. Під ред. М.В. Козин. СПб.: Академічний проект, 2000. - 254 с.
7. Александрова Л.А. До концепції життєстійкості в психології // Сибірська психологія сьогодні: Зб. наук. праць. Вип. 2 / за ред. М.М. Горбатова, А.В. Сірого, М.С. Яницького. Кемерово: Кузбассвуиздат. - 2004. - С. 82-90.

8. Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" (МЛО-АМ) А.Г.Маклакова і С.В.Чермяніна / Практична психодіагностика. Методики і тести. Навчальний посібник. Ред. і упоряд. Райгородский Д.Я. - Самара, 2001. С.549-558.
9. Багаторівневий особистісний опитувальник "Адаптивність" (МЛО-АМ) А.Г.Маклакова і С.В.Чермяніна / Практикум з психології менеджменту та професійної діяльності. Під ред. Г.С.Никифорова, М.А.Дмітрієвой, В.М.Снеткова - СПб., 2001. С.127-129, 138-141.
10. Банюхова А.Є. Креативність і толерантність: психологічна ізоляція або способи адаптації // Науково-практична конференція «Психологія 21 століття». Матеріали конференції 20-22 квітня 2006 року / за ред. В.Б. Чеснокова. СПб., 2006. - С. 305-307.
11. Богомолов А. М. Особистісний адаптаційний потенціал в контексті системного аналізу //Психологічна наука і освіта. 2008. № 1. С. 67-73.
12. Бодальов А.А., Столін В.В. Загальна психодіагностика. - СПб .: Изд-во "Речь", 2002. - 440 стор. КІРТ Н.Л. Динаміка уявлень про професійну кар'єру психологів освіти в процесі професійного самовизначення: Автореф. Дис канд. психол. наук. М., 2000. 21 с.
13. Божович Л.І. Етапи формування особистості в онтогенезі // Психологія розвитку. Хрестоматія. СПб., 2001. - С. 227-272.
14. Галкіна Т.П. Соціологія управління: від групи до команди: наук. посібник.-М.: Фінанси і статистика, 2001.-224 с. (с. 208-211)
15. Головін С.Ю. Словник практичного психолога. М., 1998. 226 с.

16. Дерманова І.Б. Типи соціально-психологічної адаптації та комплекс неповноцінності // Вісник СПб. Університету. Сер.6. - вип.1. - № 6. С. 59-67.
17. Донцов Д.О., Донцова М.В. Психологічні особливості юнацького (студентського) віку. Теорія освіти і навчання, 34 вип.
18. Електронний ресурс: <https://www.psychol-ok.ru/statistics/spearman/>.
19. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. М.: Флінта, 2006. - 352 с.
20. Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. М., 1996. 344 с.
21. І.В. Шаповаленко. Вікова психологія. - 2007. - 352 с.
22. Карпова Е.А. Соціально-психологічна модель формування адаптивності особистості студентів вузу до регіонального ринку праці: дис. ... канд. психол. наук. М., 2013. 27 с.
23. Катранов А.Г. Комп'ютерна обробка даних експериментальних досліджень: Учбовий посібник/ А. Г. Катранов, А. В. Самсонова; СПб ГУФК ім. П.Ф. Лесгафта. – СПб.: изд-во СПб ГУФК ім. П.Ф. Лесгафта, 2005. – 131 с.
24. Кобзар А. І. Прикладна математична статистика. - М.: Физматлит, 2006. - 626-628 с.
25. Козлов В. В., Новіков В. В. Інтегративний підхід в психологічній практиці // Ярославський педагогічний вісник. ЯГПУ. 2012. № 1. Том II. С. 226-231.
26. Колесов Д.В. Адаптація організму підлітків до навчального навантаження. М., 1987.- 176 с.
27. Крайг Г. Психологія розвитку. / Під. ред. А.А. Алексєєва. 7-е міжнародне вид. - СПб.: Пітер, 2000. - 992 С.

28. Кукушкіна Ю.А. Вивчення взаємозв'язку критичного мислення та творчого потенціалу особистості // Науково-практична конференція «Психологія XXI століття». Матеріали конференції 22-24 квітня 2005. / під ред. В.Б. Чеснокова. СПб., 2005. - С. 39-40.
29. Лагутін М. Б. Наочна математична статистика. У двох томах. - М.: П-центр, 2003. - 343-345 с.
30. Ліхтенберг Д.Д., Лачманн Ф.М., Фосседж Д.Л. Клінічне взаємодія: Теоретичні та практичні аспекти концепції мотиваційних систем (Серія: Сучасна психотерапія) М.: Когито-Центр, 2003. - 368 с.
31. Лукаш О.Ю. Ставлення до соціальної адаптації у творчо обдарованих дітей в Росії і в США // Питання України.-2004.-N 4. С. 22-30
32. Макєєва Л.В. Динаміка самооцінки ліності в підлітковому віці: Автореф. дис. канд. психол. наук. СПб., 2002. - 18 с.
33. Маклаков А. Г. Особистісний адаптаційний потенціал: його мобілізація та прогнозування в екстремальних умовах // Психологічний журнал. 2001. Т. 22. № 1. С. 16-24.
34. Настільна книга практичного психолога/Сост. С.Т. Посохова, С.Л. Соловійова. – М.: АСТ:ХРАНИТЕЛЬ; СПб.: Сова, 2008. – 671 с. (с. 314-318)
35. Обухова Л.Ф. Вікова психологія. – М.: Росія, 2011, 414 с.
36. Орлов А. Б. "Емпірична" особистість і її структура // Психологія самосвідомості. Хрестоматія. - Самара: Видавничий Дім "БАХРАХ-М", 2003. - 303 с., С.162
37. Особливості соціально-психологічної адаптації студентів у вузі, кандидат психологічних наук Кузьміна Віолетта Михайлівна 2006, Курськ.

38. Пов'якель Н. І. Професіогенез мислення психолога-практика в системі вищої школи : [монографія]. – Вид. 2, випр. І доп. - К.: Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, 2008. – 298 с.
39. Посохова С. Т. Психологія адаптації особистості. СПб .: Изд-во РГПУ, 2001..
40. Посохова С.Т. Зміни навколишнього середовища і психологічні феномени адаптації // Психологічні проблеми самореалізації особистості. Вип.6 / Под.ред. Коростильової Л.А. СПб .: Изд-во С.-Петербур. ун-ту, 2002. - 276 с.
41. Практикум з психодіагностики особистості. Ред. Н.К.Раковіч. - Мінськ, 2002. С.75-91.
42. Практикум по віковій психології.- СПб.: Речь,2011.-682 с
43. Прихожан А.М. Тривожність у дітей та підлітків: психологічна природа, вікова динаміка. М., 2000. - 304 с.
44. Психодіагностичний тест (ПДТ) В. Мельникова, Л.Ямпольского / Практикум з психодіагностики особистості. Ред. Н.К.Раковіч. - Мінськ, 2002. С.75-91.
45. Психологія особистості в працях зарубіжних психологів. СПб .: Пітер, 2000. С. 608.
46. Психологія особистості: словник - довідник / П. П. Горностай, Т. М. Титаренко, В. Васьковская, І. А. Грабська, Л. А. Лепіхова, Н. І. Повякель, Н. В. Чепелева; під ред. П. П. Горностай, Т. М. Титаренко. - К.: Рута, 2001. - 320 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://psyera.ru/2719/rasstroystva-adaptacii>.
47. Психологія підлітка. Підручник. / За редакцією члена-кореспондента РАО А.А. Реана СПб .: «Прайм-Евროзнак», 2003. - 432 с.

48. Психологія самосвідомості особистості / За ред. Д. Я. Райгородський. Самара: Бахрах-М, 2003. 672 с.
49. Психологія сучасного підлітка / Під. ред. проф. Л.А. Регуш. СПб .: Речь, 2005.-400 с.
50. Пугачов В.П. Тести, ділові ігри, тренінги управління персоналом: підр. Для студентів вузів. – М.: Аспект Прес, 2003. – 285 с. (с. 192-194)
51. Райгородський Д. Я. Практична психодіагностика. Методики і тести. Навчальний посібник.-Самара: Видавничий Дім «БАХРАХ-М», 2001. - 672 с.
52. Райгородський Д.Я. Психодіагностика персоналу. Методика і тести/Д.Я. Райгородський – М. – 2007. Т.1. – 440с.
53. Райе Ф. Психологія підліткового і юнацького віку. СПб .: Видавництво «Пітер», 2000. - 624 с.
54. Реан А.А. До проблеми соціальної адаптації особистості // Вісник СПбГУ. -1995. Сер.6. - вип.3, - № 20. - С. 74-79.
55. Реан А.А. Психологія людини від народження до смерті: Дитинство, дитинство, юність, дорослість, старість / Аверін В.А., Дандарова .До., Деркач А.А. та ін.; під заг. ред. А.А. Реана. СПб .; М .: Прайм-Еврознак: Нева: Олма-Пресс, 2001.-480 с.
56. Реан АЛ. Психологія адаптації особистості: аналіз, теорія, практика / А. А. Реан, А.Р. Кудашев, А.А. Баранов. СПб .: Прайм-Еврознак, 2006. - 479 с.
57. Санникова О. П., Кузнецова О. В. «Адаптивность личности»: Монография / О. П. Санникова, О. В. Кузнецова. – Одеса: Видавець М. П. Черкасов, 2009. – 258 с.

58. Сапогова Е.Е. Психологія розвитку людини: Учбовий посібник. – М., 2001.
59. Симонова Г. І. Педагогічний супровід соціальної адаптації учнів освітніх установ: теорія і практика: дис. ... д-ра. пед. наук. Кіров, 2006.
60. Смирнов А. А. Психологія вузівської адаптації. Ярославль 2009.
61. Соціальна психологія / упоряд .: Р. І. Мокшанцев, А. В. Мокшанцева. М.-Новосибірськ, 2001.
62. Толстих А.В. Невідомий класик: Передмова // Еріксон Е. Ідентичність: юність і криза. М., 1996. С. 5-19.
63. Усова, Е. Б. Вікова психологія - Мн.: Вид-во МІУ, 2009.
64. Фетискин Н.П. Соціально-психологічна діагностика розвитку особистості і малих груп/Н.П. Фетискин, В.В. Козлов, Г.М. Мануйлов. – М.: Інститут Психотерапії, 2005. - 490с.
65. Фурманова Н.В. Психологічні характеристики адаптивної особистості в період переходу до ранньої дорослості: дисертація. Ярославль, 2008. 9-10 с.
66. Хартманн Х. Его-психологія і проблема адаптації. М .: Інститут загальногуманітарних досліджень, 2002. - 112 с
67. Шльонська О.О. Розгляд поняття «адаптація» з погляду системного підходу// О.О. Шльонська // Актуальні проблеми психології. Том III. : Консультаційна психологія і психотерапія : Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / За ред. Максименка С.Д. – Інститут психології ім. Г.С. Костюка НАПН України; - Видавець Лисенко М.М., 2013. – Вип. 9.

68. Collins M.A., Amabile T. Motivation and creativity // Handbook of creativity / edited by R.J.Sternberg. Cambridge University press, 1999. p. 297-309.
69. Greshman F.B., Elliot S.N. The relation between adaptive behavior and social skills: Issues in definition and assessment // Journal of special education. 1987. - № 21. -p.167-181.
70. Leahey T.H. The psychology of adaptation // A history of modern psychology. -New Jersey, 1994. p. 104-135.